

EVLIYA ÇELEBİ'NİN BANDIRMA, AYDINCİK (EDINCİK) VE ERDEK İLE İLGİLİ VERDİĞİ BİLGİLER VE BUNLARIN DEĞERİ

Şenol ÇELİK^[*]

ÖZ

Sultan IV. Mehmed ile birlikte çıktığı ve Üsküdar'dan hareketle Bursa'ya, buradan Çanakkale boğazına ulaşan, Gelibolu yoluyla da Edirne'de son bulan seyahatinde Evliya Çelebi, Mihaliç'ten kuzeye Bandırma yönüne saparak Erdek ve Aydıncık'ı da görür. Buralar hakkında tarihçesi, yapıları, insanları ve üretimleri başta olmak üzere bilgiler aktarır. Evliya Çelebi'nin Kapıdağı'nın anakaraya birleştiği yerde bulunan Bandırma, Aydıncık ve Erdek'e ait verdiği bu bilgiler, 1659 yıllarına ait bu bölge için oldukça önemli olmakla birlikte, diğer arşiv belgeleriyle kullanıldıklarında daha anlamlı ve güvenilir olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi, Bandırma, Erdek, Aydıncık

The Information About Bandırma, Aydıncık (Edincik) and Erdek That Evliya Çelebi Gave And Its Utility

ABSTRACT

In his journey that accompanied by Sultan Mehmed IV and following Üsküdar-Bursa- the Dardanelles-Gallipoli-Edirne route, Evliya Çelebi visited Erdek and Aydıncık straying from Mihaliç to north, the Bandırma direction. He gave one piece of information about there mentioning the history, the buildings, the people and the products. It can be said that the information about Bandırma, Aydıncık and Erdek that Evliya Çelebi gave is important for this area of 1659 but it is more significant and reliable only when used with the other archival documents.

Keywords: Evliya Çelebi, Bandırma, Erdek, Aydıncık

^[*] Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

1.GİRİŞ

Kapıdağı yarımadası üzerindeki Erdek ile çevresindeki Aydıncık (Edincik) ve Bandırma, zaman içerisinde birbirinden farklı gelişim çizgileri göstermiştir. XVI. yüzyılda kaza merkezi olan ve limanı ile birlikte daha gelişmiş bir şehir özelliği gösteren Aydıncık, bugünkü Edincik, değişen ticarî yollar ve idarî düzenlemeler nedeniyle gerilemeye başlayıp eski önemini yitirince¹, yakınlarında bulunan Bandırma ile Erdek arasında bir rekabet başlamıştır.

XVII. yüzyıl başlarında kaza yönetimine sahip olarak bu rekabette önde olan Erdek, Alaşehir-İzmir demir yolunun Bandırma'ya kadar gelmesi ile XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geride kalmıştır. Bandırma ise bugün bağlı olduğu il merkezi ile yarışacak bir gelişme göstermiştir. Bu makalede 1659'larda Erdek, Bandırma ve Aydıncık'tan geçen Evliya Çelebi'nin bu yerleşim birimlerine ait verdiği bilgiler ve bunların diğer kaynaklarla karşılaştırılması konu edinilmiştir.

Şehir tarihleri üzerine çalışanlar için temel kaynakların başında gelen Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi, yazarın yaklaşık elli yıl süren gezilerini içerir. Seyahatinin başlangıcını bir rüyaya bağlayan² ve devrinde bilinen coğrafya üzerinde hemen hemen gezilmedik yer bırakmayan Evliya Çelebi, kendi deyimiyle “*on sekiz pâdişâhlık yeri geşt [ü] güzâr edüp...*” bu gezdiği yerlerden mümkün mertebeye bilgiler vererek o günü bugüne taşımıştır. Bir hatırat tarzında kaleme aldığı eseri, 10 ciltten oluşur³.

Evliya Çelebi, kendine özgü o mükemmel gözlem gücü sayesinde gezdiği ülkelerin oldukça canlı bir tasvirini yapmış, halkın günlük yaşayışını dile getirmiş, yol, şehir ve kır yerleşim birimleri, kale ve menzillerin durumunu en ince ayrıntılara kadar tespit etmiş; tarih, dil, coğrafya, sanat tarihi, folklor, etnografya, ekonomi, kültür vb. araştırmaları için günümüze zengin bir hazine ve malzeme yığını bırakmıştır.

¹ Nitekim XIX. yüzyılın ortalarına doğru Anadolu'yu gezen Charles Texier de bu duruma işaret ederek, halen tamamı Türk 500 haneli bir köy durumunda olan Aydıncık'ın, eskiden önemini olduğunu belirttikten sonra bu değişimi “hareket-i ticariyyenin ve husûsen dâhili münâkalanın el yevm başka bir cihete dönmesinden dolayı bu küçük şehir de metruk ve fakir bir hale düşmüştür” diye kaydeder (*Küçük Asya*, I, çevr. Ali Suat, İstanbul 1339, s. 292).

² Bu rüya hakkında bkz. Mücteba İlgürel, “Evliya Çelebi” maddesi, *DİA*, XI, s. 530.

³ İlk altı cildi Necip Asım'ın gözetiminde Pertev Paşa nüshası esas alınarak Ahmed Cevdet Paşa tarafından 1315 (1898) tarihinde İkdâm Matbaası'nda basılmış, VII. ve VIII. ciltler ise 1928'de Türk Tarih Encümeni tarafından, IX. cilt 1935 ve X cilt de 1944'de Maarif Vekilliği tarafından yayınlanmıştır (Yücel Dağlı, “Evliya Çelebi hayatı ve seyahatnâmesi”, *Osmanlı*, VIII, Ankara 1999, s. 351. Ayrıca bk. M. İlgürel, Aynı madde, s. 532.). Günümüzde ise daha ciddi bir çevirisi, S. A. Kahraman, Y. Dağlı ve R. Dankoff ve diğerleri tarafından yapılmış olup Yapı Kredi yayınları içinde 10 cilt halinde çıkmıştır.

Bu çalışmada Evliya Çelebi'nin verdiği bilgileri tahrir defterleri, evkaf kayıtları, mühimme hükümleri, ahkâmlar ve gümrük defterleri gibi arşiv malzemesi ve diğer kaynaklar ile karşılaştırılarak bir zamanlar önemli bir konumda olan yarımada ve çevresi hakkında bilgi verilmeğe çalışılacaktır.

Evliya Çelebi'nin Aydıncık ve çevresi hakkında verdiği bilgiler Ahmed Cevdet Paşa tarafından 1315 (1898) tarihinde İkdam Matbaası'nda basılan Seyahatnâme'nin V. cildinde, sayfa 294-296'da yer almaktadır. Ancak bu cildin yayınında okuma hataları, atlamalar ve hatta eklemeler olduğundan⁴ çalışmamızda, TSMK, Bağdad Ksm., nr. 307'deki yazma nüshasının Yapı Kredi neşri esas alınmıştır⁵.

2. EVLİYA ÇELEBİ BURSA-ÇANAKKALE YOLUNDA

Melek Ahmed Paşa ile Bosna'ya gidemeyip İstanbul'a dönmüş olan Evliya Çelebi, bir ay sonra, IV. Mehmed'in Anadolu'da devam eden Celâlî isyanlarını bastırmak üzere Anadolu'ya hareketinde onunla birlikte gitmiştir⁶. Ordu, Üsküdar'dan Receb 1069/Nisan 1659'da hareket edip Pendik'te ilk menzil alınmıştır⁷.

1659 yılı Temmuz ayı ortalarında, Bursa'ya gelen IV. Mehmed ve Köprülü Mehmed Paşa ile Evliya Çelebi'nin buradaki ikametleri 70 gün sürmüştür. Bursa'dayken Bozcaada Muhafızı Mehmed Paşa'dan Venedikliler'in Bozcaada ve Boğazhisarları'nı kuşatmaya geldiğine dair haberi gelince, divan toplanıp Bursa'dan Boğazhisarları'na gitme kararı alınır⁸. Padişah ve maiyeti, Boğazhisarları'na doğru

⁴ Bu hatalara örnek olmak üzere bkz. Feridun M. Emecen, "Evliya Çelebi'nin Manisa'ya dair verdiği bilgilerin değeri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı 4 (İstanbul 1989), s. 216.

⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, V, hzr. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, İstanbul 2001, s. 148-152.

⁶ Orhan Durusoy, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre Bugünkü Türkiye'nin XVII. Asırda İdari ve İktisadi Coğrafyası*, İstanbul Üni., Edebiyat Fak., Tarih Zümresi Basılmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1946, s. 44.

⁷ *Seyahatname*, V, s. 138. IV. Mehmed'in İstanbul'dan ayrılış tarihini Abdi Paşa (*Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, hzr. Fahri Ç. Derin, İstanbul 2008, s. 137) ve Fındıklı Mehmed Ağa (*Silahdar Tarihi*, I, İstanbul 1928, s. 164-165) 1659 yılı Mayıs ayı olarak gösterirler.

⁸ "Bu hâl üzere belde-i Bursa'da yetmiş gün zevk u safâlar edüp ziyâretler ederken hikmet-i Hudâ Bozcaadası muhafzasına me'mûr olan sâbika yeniçeri ağalığından ma'zûl Sührâb Mehmed Paşa'dan telhîs ve arz [u] mahzarlar gelüp, 'Bozcaada'yı ve Boğazhisâr'ı kâfir muhâsara etmeğe geldi' deyü birkaç kâfir dilleriyle bu haber sa'âdetlü pâdişâha gelince hemân sa'âdetlü pâdişâh cemî'i a'yân-ı dîvânlar ile meşveret edüp tuğlar kalkılıp Bursa'dan Boğazhisâr'a ..." (*Seyahatname*, V, s. 140).

yola çıktığı esnada Mudanya iskelesinde demirli Donanma-yı Hümayun da Çanakkale boğazına gitmek üzere hareket eder.

IV. Mehmed ve ordu, Bursa'dan Ilıbad (Uluabad), Manyas, Gönen ve Biga üzerinden Çardak'a ulaşır. Buradan ordu karşıya, Gelibolu'ya geçerken IV. Mehmed karadan güney sahili takiple avlanarak Boğazhisarları'a gider. Çardak iskelesine gelen Kaptan Köse Ali Paşa da hünkâr baştardası ve 60 parça gemiyle pa-dişahı takip eder.

Bir müddet Kale-i Sultaniye yakınındaki otağında kalan padişah, daha sonra maiyeti karadan kendisi de baştardası ile önce yapımı henüz bitmemiş boğaz ucundaki Sultaniye (Kumkale) kalesine, oradan karşı yakada bulunan Hâkâniye (Seddül-bahr) kalesini seyre gider. IV. Mehmed, aynı şekilde baştardasına binip önce Kili-dülbahr kalesine, daha sonra Gelibolu'ya, oradan da avlanarak Edirne'ye ulaşır⁹.

Evliya Çelebi, eserinde Bursa ve boğaz kaleleri seyahatini Sultan IV. Mehmed ile birlikte yaptığını belirtse¹⁰ de birçok kez farklı güzergâh kullanıp padişah-tan ayrı şehir, kasaba ve kaleleri gezip onlar hakkında bilgi aktarmıştır. Bunlardan biri de ordu Ilibat'dayken yaşanmıştır.

IV. Mehmed'in Ilibat gölü çevresinde muhtemelen avlandığı sıralarda, Evliya Çelebi'nin Balıkesir'e yönelip bir müddet Susıgırlık (Susurluk) köyü ve Kırmastı (Mustafakemalpaşa) kasabası arasında dolaştıktan sonra tekrar Ilibat'a geldiği anlaşılmaktadır¹¹. Evliya, burada Köprülü Mehmed Paşa'nın kethüdasından izin alıp¹²

⁹ *Seyahatname*, V, s. 137-171.

¹⁰ "Sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî ile Anadolu vilâyetlerinde celâlfiler üzre sefer-i hümayûn olup gitdiğimiz konakları ... Bursa'dan Boğazhisâr'a sa'âdetlü pâdişâh ile gitdiğimiz konakları ..." (*Seyahatname*, V, s. 137, 146.).

¹¹ Evliya Çelebi, eserinde Ilibat kasabasını tasvir ederken düştüğü derkenar ile Ilibat'tan g - neye yönelip Susıgırlığı köyüne uğradığını, buradan doğuya 2 günlük mesafe ile Kırmastı kasabasına gittiğini belirtip buralar hakkında kısaca bilgi verir (*Seyahatname*, V, s. 148). Sadrazam kethüdasından izin alıp Ilibat'dan kuzeye Milahic'e yöneldiği sırada ise yine derkenar düşüp "giderken Ilibat ile Mihâlic mâbeyninde beyâbânda Manyas köyünde Bolca-ğaç nâm mahalde iki aded kubbeli ılıcalar var" (*Seyahatname*, V, s. 148) diyerek Mihalic'e varmadan Manyas tarafına gittiğini ima eder. Ancak Evliya buraya, daha önce, muhtemelen Ilibat'tan ayrılıp Susıgırlığı ve Kırmastı taraflarında dolaştığı sırada, ya da zayıf bir ihtimal olarak Mihalic'ten ayrılıp Bandırma'ya yöneldiği sırada gitmiş olmalıdır. Çünkü söz konusu kaplıca, Evliya'nın belirttiği gibi Ilibat ile Mihalic arasında değil, Manyas gölünün güney-doğu ucunda. Manyas'a bağlı Bölceağaç köyünün yakınlarında Kazık köyünde bulunmaktadır.

¹² "Bu şehri seyr [ü] temâşâ edüp vezîria'zam kethüdasından destûr alup huddâmlarımla cânib-i şimâle bir sâ'atde ..." (*Seyahatname*, V, s. 148).

kuzeye Kapıdağı yarımadasına yönelmiş, Mihalic'ten ilk olarak Bandırma'ya gitmiştir. Bandırma'dan Kapıdağı yarımadasındaki Erdek'e uğrayan Evliya, bu kez karadan dolaşmayıp hizmetlileri ve atları ile birlikte kayıklarla karşı sahilde bulunan Aydıncık'a geçmiştir¹³. Buradan da doğu yönünde Örenci ve Sarıcabey köylerini geçip Manyas gölü sahrasında orduya katılmıştır¹⁴.

Bu seyahatinde gidilen yerler ve yapılan işler hakkında nerdeyse hiçbir tarih vermeyen¹⁵ Evliya Çelebi, Bandırma yönüne gitmek için ordudan ayrılış ve tekrar geri dönüşü hakkında da bir bilgi vermez. Ancak, devrin vekayinâmelerine göre padişah ve maiyetinin 10 Muharrem 1070/27 Eylül 1659 tarihinde Boğazhisarlar'ına gitmek üzere Bursa'dan hareket ettiği¹⁶ dikkate alınırsa, Evliya Çelebi'nin tahminen Ekim ayı başlarında Bandırma'ya tarafına gittiği söylenebilir.

3. EVLİYA ÇELEBİ BANDIRMA, ERDEK VE AYDINCIK (EDİNCİK)'TA

Mihalic (Karacabey)'den kuzeye yönelip ilk olarak Bandırma'ya gelen Evliya Çelebi'nin yerleşim birimleri arasındaki uzaklık hakkında verdiği bilgiler gerçeğe yakındır. Karacabey boğazından deniz yolu ile Bandırma iskelesi arasını 40 mil

¹³ «Erdek'den Aydıncık şehri görünür, ammâ deryâdan 18 mîl aşağıdır, ammâ karadan bu K. - pudağı boğazından çıkup karadan mesâfe-i ba'idedir. {Gulâmlarımızla atları kayıklara koyup dalyandan karşı beş mîl Aydıncığa vardık}.» (*Seyahatname*, V, s. 150).

¹⁴ «Bu şehirleri ve kasâbâtları ve âsâr-ı binâları seyr [ü] temâşâ edüp yine sa'âdetlü pâdişâh olduğu İlibat yollarına gerü dönüp 9 sâ'atde cânib-i şarka gidüp ... Menzil-i karye-i Örenci ... Andan yine cânib-i şarka 7 sâ'atde, Menzil-i karye-i Sarıca Beğ ... Anda sa'âdetlü pâdişâhın ne cânibe gitdiğin asâkir-i İslâm'dan haber alup gerü cânib-i garba Boğazhisâr yoluna döndük. Andan, Menzil-i sahrâ-yı Manyas gölü: Kenârında sa'âdetlü pâdişâh serâperde-i Âl-i Osmânîsin kurup meks etmiş. Biz dahi Köpürlü vezîria'zam dâ'iresinde meks edüp yine cümle yârân-ı bâ-safâlar ile müşerref olup seyâhat edüp temâşâ ettiğimiz ibret-nümâları su'âl etdiklerinde cevâb verirdik ...» (*Seyahatname*, V, s. 152).

¹⁵ Evliya Çelebi, sadece seyahati anlatmaya başlarken «İşbu sene bin altmış dokuz târihi mâh-ı Receb'inde sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî ile Anadolu vilâyetlerinde celâlîler üzre sefer-i hümâyûn olup gitdiğimiz konakları ve âsâr-ı acıbe ve garîbeleri menzil-be-menzil beyân eder» (*Seyahatname*, V, s. 137) şeklinde konu başlığı içerisinde ve bir de seyahatin bitiminde, der-kenar olarak «{sene 1071 mâh-ı Saferin sekizinci cum'a gün dahil olduk}» (*Seyahatname*, V, s. 171) diyerek tarih vermiştir.

¹⁶ Abdi Paşa, s. 140; Naîmî Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, IV, Ankara 2007, s. 1848; *Sila - dar Tarihi*, I, s. 181; Mehmet Fatih Gökçek, *Behçeti Seyyid İbrahim Efendi, Tarih-i Sülâle-i Köprülü, Transkripsiyon ve Tahlil*, Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Enst. Y.L. tezi, İstanbul 2006, s. 122.

olarak gösteren Evliya¹⁷, kara yolu ile Mihaliç'ten kalkıp batıya bir menzil¹⁸ giderek, Bandırma kasabasına geldiklerini belirtir¹⁹. Bir menzil mesafesinin yaklaşık 30 km olduğu²⁰ düşünülürse, bugün kara yolu ile bu iki yerin 37 km'lik bir mesafede bulunduğu dikkate alındığında Evliya Çelebi'nin verdiği uzaklık makuldür. Ancak, Erdek ile Aydıncık arasını denizden 18 mile yakın²¹ olarak vermesi abartılıdır.

Evliya Çelebi, bu kısa süren geziyle ilgili olarak, gördüğü şehir ve kaleler ile harabelerin tarihçelerini vermiştir. Ancak tarihe ait bu kayıtları ihtiyatla karşılamak, o devrin kaynakları ile desteklemek gerekir. Evliya, Bandırma ve Erdek'in kuruluşundan söz ederken “bânîsi, sebab-i tesmiyesi (vech-i tesmiyesi)” şeklindeki kayıttan sonra, kurucusu ve şehirlerin adlandırmasını belirtmemiş, muhtemelen sonradan tamamlamak üzere bu kısımları boş bırakmıştır. Bununla beraber Belkis efsanesi ile Türkler'in Kapıdağı'ndan Rumeli'ye geçişini ise kaydetmiştir. Bandırma'nın “âb [u] havâsı latîf olduğundan Hazret-i Süleymân hatunu Belkis ile gâh bunda ve gâh Aydıncık şehrinde sâkin” olduklarını belirten Evliya Çelebi, Kapıdağı yarımadasında gördüğü Kyzikos harabeleri için de “Belkis tahtı harâbistânı bu cezîre içredir” der²². Kapıdağı yarımadasının esasen bir ada oluşuna vurgu yapar. Ancak Bandırma'yı Kapıdağı yarımadası üzerinde göstermesi²³, sanki buraları hiç görmediği izlenimi vermektedir.

Erdek'in tarihine ait verdiği “Bunun fâtihi Gâzî Süleyman Paşa ibn-i Sultân Orhan Gâzî'dir, kim ibtidâ Rûmeli'ne anlar Kapudağı'ndan ve bu Erdek'den karşı Rûmeli diyârlarına geçüp Eceovaların ve İpsala ve Enez kal'ası ve Keşan ka'lası, Bolayır ka'lası ve Gelibolu kal'alarını feth etmişler” şeklindeki anlatımları²⁴ da ilk dönem Osmanlı vekayinâmelerinin bazıları ile benzerlik gösterir.

¹⁷ *Seyahatname*, V, s. 149.

¹⁸ Evliya Çelebi, esirini kaleme aldıktan sonra, «Evsâf-ı Bandırma» şeklindeki başlıktan hemen önce derkenar olarak «bir menzilde» kelimelerini eklemiştir (Göst. yer).

¹⁹ « Mihâlic boğazından deryâ ile Bandırma iskelesine kâmil kırk mildir, lâkin biz kara ile Mihâlic'den kalkup cânib-i garba ...» (Göst. yer).

²⁰ M. Nuri Türkmen, «XVII. yüzyıl sefer menzillerinin ekonomik yönü ve esnafın katkısı», *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII/ 34 (Ankara 2003), s. 137. Esasen arşiv belgelerinde, iki menzil arasındaki uzaklık, saat olarak verilmekte olup bu da 3 ile 18 saat arasında değişmekteydi (Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılar'da Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002, s. 5)

²¹ « Erdek'den Aydıncık şehri görünür, ammâ deryâdan 18 mîl aşağıdır, ammâ karadan bu Kapudağı boğazından çıkup karadan mesâfe-i ba'idedir. « (*Seyahatname*, V, s. 150).

²² *Seyahatname*, V, s. 149. Kapıdağı yarımadasının geçmiş dönemlerde ada oluşuyla ilgili bkz. Talip Yücel, *Türkiye Coğrafyası*, Ankara 1987, s. 56.

²³ «Kasaba-i Bandırma ve Belkis tahtı harâbistânı bu cezîre içredir.» (Göst. yer).

²⁴ *Seyahatname*, V, s. 149.

Nitekim Türkler'in Rumeli'ye geçişi konusunda efsanevi türden bilgiler veren Oruç Bey, Âşıkpaşa-zâde ve Neşrî'nin eserlerinde Aydıncık ve Temaşalık isimleri sıkça kullanılır²⁵. Örneğin bunlardan Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde Türklerin Rumeli'ye geçişleri konusunda şu bilgileri aktarır:

“Bir gün Süleyman Paşa vilâyetleri seyr itmeğe çıkdı. Seyrân iderken Aydıncık'da Temaşalık'a vardı seyr itdi. Acîb ve garâib binalar gördı. Anları temâşâ idüp hayran olup fikre vardı ... Süleyman Paşa eyitdi: Fikrim budur kim bu denizi öte geçmeye çare olaydı kim kimse duymasa, kâfirleri bî-haber olsa didi. Ece Bey ve Fazıl Bey eyitdiler. Sultânım buyurursa biz ikimüz geçelüm didiler. Süleyman Paşa eyitdi. Ne yerden geçersiz. Bunlar eyitdiler Bunda yerler vardır ki öte geçmeğe yakındır dediler”²⁶.

Evliya Çelebi'nin çağdaşı Kâtip Çelebi, *Cihânumâsı*'nda bu geçişi benzer bir şekilde aktarıırken olayın geçtiği bu mahalle “Temaşalık” ismini verir²⁷ ki burası XVI. yüzyılda Aydıncık kazasına bağlı güherçile çıkarılan bir mevkidir²⁸.

Osmanlılar'ın Rumeli'ye güney Marmara'nın hangi noktasından geçtikleri konusundaki birbirinden farklı görüşlerin olduğu²⁹ dikkate alındığında, Evliya Çelebi'nin Osmanlılar'ın Rumeli'ye Kapıdağı yarımadasından geçtikleriyle ilgili bu anlatımını, mevcut eserlerden etkilenen Evliya'nın bir yorumu olarak kabul etmek gerekir.

Evliya Çelebi'nin, bu seyahate ait verdiği bilgiler, bizzat gördüklerini, görgü tanıklardan dinlediklerini, birebir yaşadığı olayları, halk arasında anlatılan olağanüstü hadiseleri, araştırmalarını ve çeşitli kitaplardan yaptığı nakilleri içerir³⁰. Esasen Evliya, anlattıklarının büyük bir bölümünü bizzat yaşayarak görmüş ise de geri kalan bölümünü ya bir yerden okumuş veya birisinden dinlemiştir. Nitekim Erdek'ten Aydıncık'a gelen Evliya Çelebi, “Evsâf-ı şehr-i azîm ve tahtgâh-ı kadîm

²⁵ Oruç bin Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*, neşr. F. Babinger, Hannover 1925, s. 16; Âşıkpaşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, neşr. Âlî Bey, İstanbul 1332, s. 47; Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, I, neşr. F. R. Unat, M. A. Köymen, Ankara 1987, s. 172-174.

²⁶ Oruç bin Âdil, s. 16.

²⁷ Kâtip Çelebi, *Cihânumâ*, Mütferrika tab'ı, İstanbul 1145, s. 669.

²⁸ BOA, *MAD*, nr. 2775, s. 1090.

²⁹ Osmanlılar'ın Rumeli'ye geçişi hakkında bkz. M. Münir Aktepe, “XIV. ve XVI. asırlarda Rumeli'nin Türkler tarafında iskânına dair” *TM*, X, (İstanbul 1953), s.299-312; Fehameddin Başar, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı-Bizans Münasebetleri (1299-1451)*, İstanbul Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulmuş Doktora tezi, İstanbul 1991, s. 143-206.

³⁰ Fahri İz, “Evliya Çelebi ve seyahatnamesi”, *Boğaziçi Üniversitesi Beşeri Bilimler Dergisi*, sayı 7 (İstanbul 1979), s. 64.

Belkısık, ya'ni binâ-yı ibret-nümâ-yı kal'a-i Aydıncık" başlığı ile verdiği³¹ şehrin tarihçesinde Belkis efsanesini bu tür eserlerden yararlanarak aktarmıştır.

Yunan, İsrail, Latin, Arap ve Acem tarihçilerinin ittifakla Aydıncık'ın Hz. Süleyman tarafından inşa edildiğini kaydettiklerini belirten Evliya, gördüğü bina kalıntılarını da buna delil olarak gösterir. Yemen şehirlerinden Sebe padişahının kızı Belkis'in Hz. Süleyman'a geldikte "Yâ emînallâh, beni Sebe ... şehirden çıkarup Ayıntakiyye gibi sengistân yere getirdin. Tîz beni bir âb [u] havâsı latîf yire götü-rün" dediğini belirten Evliya, bundan sonra yaşanan olayları şöyle aktarır³²:

"Rûmeli diyârında medînetü'l-hükemâ ve'l-kudemâ şehir-i Atina zemînin beğenüp imâra başlayup, andan zemîn-i Makedonya'yı, ya'nî İslâmbol'u beğenüp Sarâyburnu'nda ve Ayasofya yerinde binâlara başladılar. Andan Karadeniz nihâyetinde Tarabefzûn, ya'nî Tırabzan yerinde binâyâ başladılar. Andan yine Hazret-i Süleymân yele emr edüp niçe zemînleri seyr [ü] temâşâ ederek Bursa zemînine gelüp ... andan bu Kapudağı zemîninde bu Aydıncık nâm âb [u] havâsı latîf cây-yı hoş-fezâyı beğenüp Belkis'in re'y [ü] tedbîriyle bu Aydıncık'ı eyle amâr etdiler kim yedi yılda ins [ü] cin ve hûş u tuyûr ve dîv ü periler çalıışmadan bî-tâb ü bî-mecâl kalup İremezâtü'l-imâd misilli bir şehir-i azîm olup hâlâ eser-i binâları Kapudağı boğazına ve Erdek sahrâlarına varınca ibret-nümâ amûd-ı müntehâlar ve tâk-ı kistrâlar ve kubbe-i gûnâ-gûnlar hisâbın Sâhibü't-tedbîr Sannâ'-ı Lem-yezel bilür. Eğer harâbistânının evsâfin tahrîr eylesek başka bir mücellâ kitâb olup ..."

Aydıncık ve Kapıdağı çevresinde gördüğü tarihî eserlerin büyümesine kapılan Evliya, İstanbul'un imarında buradan mermer nakledildiğini belirtir³³ ki, bu konuyla ilgili olarak arşiv kayıtlarında bilgilere rastlıyoruz³⁴. Ancak, sütunlar, kemerler ve kubbelere gibi yapı kalıntılarıyla ilgili gözlemleri biraz mübalağalıdır. Harabelerin özelliklerini yazsak başka bir ciltli kitap olur sözü, efsanenin tesiriyle söylenmiş olmalıdır.

³¹ *Seyahatname*, V, s. 150.

³² Göst. yer.

³³ "... ma'lûm ola kim İslâmbol'u, Kostantin ve Ebü'l-feth Sultân Mehemmed ve Süleymân Hân ve gayrı pâdişâhlar bu Aydıncık'da Hazret-i Süleymân imârâtının harâbistânında[n] İslâmbol'u amâr etdiler. İlä hâze'l-ân gûnâ-gûn ibret-nümâ sommakî ve zembûrî ve yerekanî amûdları ve gayrı elvân-ı musaykal ve mücellâ taşları bu Aydıncık ve Erdek'den taşıyup niçe şehirler amâr olmadı." (Göst. yer).

³⁴ Bir örnek: Dolmabahçe'de yapılan çeşmeye mermer getirilmesine dair evâhir-i Rebî'ülevvel 1154/6-14 Haziran 1741 tarihli hkm : Ahmed Refik, *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1988, s. 152.

Evliya Çelebi'nin Aydıncık'taki ilk Türk devri için "... ol zamândan beru harâb olup ba'dehû Kütâhiyye sahibleri Germiyânoğlu amâr edüp" şeklinde Germiyanoğulları'nı göstermesi³⁵ doğru değildir³⁶. Aydıncık ve bölgedeki Karesi idaresinden³⁷ hiç bahsetmeyen Evliya, Germiyanoğulları ile Karesioğullarını karıştırmış olmalıdır. Yine, şehrin 1335 tarihinde Orhan Gazi tarafından Rum keferesinden alındığını bahsetmesi³⁸ de gerçeği yansıtmaz. Çünkü Aydıncık ile Kapıdağı ve çevresi, 1345 yıllarında Rumlar'dan değil Karesioğulları'ndan Osmanlı idaresine geçmiştir³⁹.

Evliya Çelebi, Kapıdağı ve çevresinin idarî durumu ve yöneticileri hakkında da bilgiler vermiştir. Seyyah Bandırma için⁴⁰; "Anadolu eyâletinde Bursa sancağı hükmünde (---) hâkimi vardır ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi (---) aded ma'mûr kurâdır. Bir hâkimi dahi gümrük emînidir. Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve muhtesibi ve bâcdârı ve nakîbi ve a'yân [u] eşrâfi vardır." diyerek idari olarak nereye bağlı olduğunu ve taşra görevlilerini saymıştır. Köylerin sayısını ise sonradan yazmak üzere boş bırakmıştır.

Evliya, diğer yerleşim birimlerinin idari yapılarıyla ilgili olarak da şu bilgileri verir:

Kapudağı için⁴¹; "bir vâsi' kazâdır kim (---) pâre nâhiye kurâlarının cümlesi İslâmbol'da Galata mollasına muzâf kazâdır. Ma'mûr kurâlarından karye-i Pereme ve karye-i Muhanya ve Arnavud köyü. Bu kurâlar beşer altışar yüz hâneli ve bâzârlı ve bâğlı ve bâğçeli ve latîf piriñçleri hâsıl olur İslâmbol'da şehzâde câmi'i vakfi köyleridir."

Erdek için⁴²; "Erdek Anadolu eyâletinde Bursa şehrinde Çelebi Sultân Mehemed Vakfı mütevellîsi tarafından hâkimi subaşındır ve İslâmbol'da {Galata mollasına ilhâk} kazâsıdır. Serdârı ve kethüdâyeri ve emîni ve muhtesibi vardır, ammâ müftî ve nakîbi yoktur. "

³⁵ *Seyahatname*, V, s. 151.

³⁶ Germiyanoğulları Beyliği'nin Osmanlı hâkimiyetine geçinceye kadarki tarihi ve yayılma olanı için bkz. Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s. 23-71.

³⁷ Aydıncık ve çevresinde Karesi idaresi için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoynlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984, s. 97; Zerrin Günal Öden, *Karası Beyliği*, Ankara 1994, s. 55, 59-61.

³⁸ *Seyahatname*, V, s. 151.

³⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1982, s. 123.

⁴⁰ *Seyahatname*, V, s. 149.

⁴¹ Göst. yer.

⁴² Göst. yer.

Aydıncık için⁴³; “Hâlâ Anadolu eyâletinde Hudâvendigâr sancağı hâkinde (---) hükmünde a‘lâ şehir-i ma‘mûrdur ve hâkim-i şer‘î Karesi kazâsı hükmünde yüz elli akçe pâyesiyile şerif kazâdır. Nâhiyesi (---) aded kurâdır. (---) Müftîsi ve nakîbüleşrâf vekîli ve dizdârı ve kethüdâyeri ve emîni ve bâcdârı ve muhtesibi vardır, zirâ bender iskeledir, ammâ Boğazhisârlar yakın olmak ile dizdârı ve neferâtları ve cebehâneleri ve nâzûk topları aşağı hisârlara ref‘ olup bu kal‘a iç elde kaldı ve ihtiyâc dahi değildir.”

Evlîya Çelebi’nin idari olarak aktardığı bu bilgiler eksik olmakla birlikte gerçeğe yakındır. Tahrir ve vakıf defterleri başta olmak üzere arşiv belgelerinden hareketle eksiklikleri tamamlayarak sonraki dönemdeki gelişmeleri de ortaya koymak mümkündür. XVI. yüzyılda bölgede sadece Hüdavendigâr sancağına tabi olarak Aydıncık kazası vardır⁴⁴. XVIII. ve XIX. yüzyılda daha gelişmiş olarak karşımıza çıkan Bandırma ve Erdek ise, XVI. yüzyıl başlarında henüz köy (karye)’dür⁴⁵.

II. Bayezid dönemine ait Anadolu Vilayeti İcmal Defterine göre, Hüdavendigâr sancağı timar sistemi içinde 28 nahiyeden biri Aydıncık’tır⁴⁶. 1521 ve 1573 yıllarındaki kayıtlardan da bu durumun XVI. yüzyıl boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır⁴⁷. XVII. yüzyıl ikinci yarısında da Aydıncık, Hüdavendigâr sancağına bağlıdır⁴⁸.

Hüdavendigâr sancağına tabi olan Bandırma, 1843’te merkeze uzak olması nedeniyle buradan ayrılarak Marmara kaymakamlığına bağlanmıştır⁴⁹ ki, aynı tarihte Marmara adasında bulunan kaymakamlık Erdek’e nakledilmiştir⁵⁰. Aydıncık, 1857 tarihli Devlet Salnamesi’ne göre bir kaza olarak Hüdavendigâr sancağına bağlı iken; Kapıdağı ve Bandırma nahiyelerini de içine alan Erdek, Hüdavendigâr eyaletinin bir sancağı haline gelmiştir⁵¹. Daha önce nahiye olan Bandırma, 1880 tarihinde kaza yönetimine kavuşmuş ve bu tarihten sonra sürekli bir gelişme göstermiştir⁵².

Öte yandan, Hüdavendigâr sancağı tapu-tahrir ve evkaf defterlerine göre Aydıncık şehrinin şer‘î vergileri Sultan Bayezid’in İstanbul’daki imaretine vakfedilmiştir⁵³. Hamamlı gibi Kapıdağı’ndaki bazı köyler de Bayezid vakfidir⁵⁴. 1522’de

⁴³ *Seyahatname*, V, s. 151.

⁴⁴ BOA, TD, nr. 166, s. 207.

⁴⁵ BOA, TD, nr. 111, s. 447; BOA, TD, nr. 113, s. 79.

⁴⁶ Feridun M. Emecen, “Hüdâvendigâr” maddesi, *DİA*, XVIII, s. 285.

⁴⁷ BOA, TD, nr. 111, s. 429; BOA, TD, nr. 1091, vrk.178a.

⁴⁸ K. Çelebi, *Cihânumâ*, s. 656.

⁴⁹ BOA, Cevdet Dahiliye, nr. 7711.

⁵⁰ BOA, Cevdet Dahiliye, nr. 5753.

⁵¹ Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara 1989, s. 223, 224.

⁵² Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985, s. 45.

⁵³ BOA, TD, nr. 111, s. 429, 435; BOA, TD, nr. 113, s. 179.

⁵⁴ BOA, KK, *Ahkâm Defteri*, nr. 67, s. 966, trh. 18 Şevvâl 980/21 Şubat 1573.

Aydıncık kazasına bağlı karye olarak kayıtlı Bandırma'nın geliri İstanbul'daki Şehzade Camii'ne⁵⁵, yine aynı kazaya bağlı bir köy olan Erdek'in geliri de Sultan Han vakfına vakfedilmiştir⁵⁶.

Evliya Çelebi, Bandırma, Erdek, Kapıdağı ve Aydıncık'ın idarî durumu yanında ekonomisi ve nüfusuna ait bilgiler de aktarmaktadır. Bandırma iskelesi gümrüğü'nün yetmiş yük akçe iltizama verildiğini kaydeden Evliya, sayı vermeden hanların olduğunu, zengin ve her türlü esnafın bulunduğunu, fakat bedesteninin mevcut olmadığını belirtir⁵⁷. Evliya'ya göre Bandırma halkı ticaret ile geçinir, bağ ve bahçeleri hesapsızdır, üzümü ve kavunu meşhurdur⁵⁸. Seyyah'a göre ticaret ve bağcılık Kapıdağı ve Erdek'te de önemli bir yere sahiptir⁵⁹.

Evliya Çelebi, Erdek'teki bağlardan bahsederken şaraplarının meşhur olduğunu, şehirde binden fazla meyhanenin bulunduğunu, misket üzümünden dokuz türlü şarap yapıldığını belirttikten sonra "Der-beyân-ı sebeb-i tulû'-ı şarâb-ı bî-hicâb" başlığı altında Yunan müverrihlerini kaynak göstererek şarabın uzun bir tarihini verir ve ilk yapıldığı yer olarak da Aydıncık ile Erdek'i gösterir⁶⁰.

Evliya, Aydıncık'ın ekonomisi ile ilgili olarak işlek bir limanın olduğunu, şehrin unculuk ticareti yaptığını, iskele başındaki mahzenlerinden başka şehirde çeşitli hanlarının var olduğunu, çarşısında her esnafın bulunduğunu, ancak dükkânlarının çoğunun uncu dükkânlar olduğunu aktarır⁶¹. Ayrıca Evliya, "Beher sene bunların eliyle İslâmbol'a kırk elli bin seklem, ya'nî çuval beyâz ve hâs ve rakîk un gelir kim dakîk-i gendümü şâm'ın Havran buğdayından memdûh özlü ve lezîz unu olur." diyerek buğdayının bolluğuna ve ununun kaliteli olduğuna vurgu yapar⁶².

⁵⁵ BOA, TD, nr. 111, s. 447.

⁵⁶ BOA, TD, nr. 113, s. 79.

⁵⁷ « Ve cümle (---) aded hân-ı mücerredân-ı tüccârândır (---) (---) (---) (---) ve iskele b - şında gümrüğü yetmiş yük akçe iltizâm-ı emânetdir... Ve cümle (---) aded ma'mûr u müzeyyen her esnâf-ı ehl-i hirefi mevcûd dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yoktur.» (*Seyahatname*, V, s. 149).

⁵⁸ Göst. yer.

⁵⁹ «Kible cânibi bayırlı dağlar üstü sâfi bâğlardır kim muhtesib ağa defteriyle yigirmi yedi bin dölüm bâğ öşr-i sultânî verir.» (Göst. yer).

⁶⁰ «Cümle ticâret ile geçinirler sulehâ-yı ümmetden garîb-dost âdemlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) Ve bâğ u bâğçeleri bî-hisâbdır. Memdûhâtından üzümü ve kavunu meşhûrdur.» (Göst. yer).

⁶¹ «... kim unculuk ticâreti ederler ... Ve cümle (---) aded iskele başı mahzenlerinden gayrı şehir içre mükellef tüccâr ve berr ü bihâr hânları vardır ... çârsû-yı bâzârı var kim yine her esnâfdan bulunur, ammâ dükkânlarının çoğu uncu dükkânlarıdır, lâkin bezzâzistânı yoktur.» (*Seyahatname*, V, s. 150).

⁶² Göst. yer.

Evliya Çelebi'nin ekonomiye ait verdiği bu bilgileri diğer kaynaklar ile karşılaştıracak olursak gümrük ile ilgili kayıtların gerçeğe yakın olduğu görülür. Nitekim 1579 tarihli bir mühimme hükmünden⁶³ Bandırma iskelesi 540.000 akçaya iltizama verildiği anlaşılmaktadır. Her geçen gün önemi artan iskelenin 80 yıl sonra 700.000 akçaya iltizama verildiği makul görülmektedir. Evliya'nın üzerinde durduğu gibi Bandırma ve Aydıncık limanları, bölge ve İstanbul için oldukça önemlidir. Özellikle İstanbul'un iaşesi ve buradaki vakıfların zahire ihtiyacı, adı geçen bu limanlardan karşılanmaktaydı. Bu konuda çok sayıda arşiv kaydı bulunmaktadır⁶⁴.

Yörede bağcılık ve şarapçılığın yaygın olduğu bilinmekle birlikte, Evliya Çelebi'nin meyhanelere dair verdiği sayıları⁶⁵ biraz kuşku ile karşılamak gerekir. Daha II. Bayezid'den itibaren Aydıncık ve çevresinde meyhanelere kısıtlamalar getirilmiştir⁶⁶. Ayrıca Erdek'in nüfusu da dikkate alınırrsa binden fazla meyhanenin varlığını abartılı bir anlatım olarak alabiliriz.

Nüfusa ait net rakamlar vermeyen Evliya Çelebi, Bandırma halkının Etrak ve dost insanlar olduklarını belirttikten sonra, Türkler'in Erdek'ten Rumeli'ye geçtiği için Bandırma ve Erdek'in gazi kanı ile bereketlenmiş bir diyar olduğunu kaydede⁶⁷. Seyyah, Aydıncık için de; "... ammâ ahâlisî gâyet ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at musallîlerdir ... Cümle halkı Etrâk'dir, ammâ gâyet sâlih renber âdemlerdir ... ya kayıkcı veya gemici veya uncu veya değirmenci veya bâğbân olurlar, ammâ halkı gâyet garîb-dost âdemlerdir." der⁶⁸.

Evliya'nın Kapıdağı'ndaki Pereme (Karşıyaka), Muhanya (Çakıl) ve Arnavut köylerinin nüfusuna ait verdiği beşer altışar yüz haneli şeklindeki sayılar⁶⁹ abartılıdır. Bir asır önce Muhanya'nın 82, Pereme'nin 53 haneye sahip olduğu⁷⁰ dikkate alınırssa, nüfusun bir yüzyıl içinde 500-600 haneye çıkması zor görünmektedir. Yine

⁶³ BOA, MD, nr. 41, s. 328, hkm. 699, trh. 13 Zilka'de 987/1 Ocak 1580.

⁶⁴ Birkaçı için bkt. BOA, KK, *Ahkâm Defteri*, nr. 63, s. 658, trh. 21 Şevvâl 960/30 Eylül 1553; BOA, KK, *Ahkâm Defteri*, nr. 67, s. 490, trh. 8 Cemâziyelevvel 980/16 Eylül 1572; BOA, Cevdet Belediye, nr. 7383, trh. 8 Cemâziyelevvel 1225/14 Nisan 1810.

⁶⁵ « Ve cümle (---) aded çârsû-yı bâzârı var, ammâ esnâfi yokdur, lâkin binden mütecâviz meyhâne dükkânları var.» (*Seyahatname*, V, s. 150).

⁶⁶ BOA, TD, nr. 111, s. 435.

⁶⁷ «... Anın için kasaba-i Bandırma ve kasaba-i Erdek kân-ı gâziyân bedli ve berekâtli ye - dir.» (*Seyahatname*, V, s. 149).

⁶⁸ *Seyahatname*, V, s. 151.

⁶⁹ «Ma'mûr kurâlarından karye-i Pereme ve karye-i Muhanya ve Arnavud köyü. Bu kurâlar beşer altışar yüz haneli ve bâzârlı ve bâğlı ve bâğçeli ve latîf pirinçleri hâsıl olur İslâmbol'da şehzâde câmi'i vakfî köyleridir.» (*Seyahatname*, V, s. 149).

⁷⁰ BOA, TD, nr. 111, s. 451.

Evliya Çelebi'nin Erdek'i 1.000 adet ev olarak göstermesi⁷¹ de gerçeği yansıtmaz. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Erdek, 132 mükellef hanenin olduğu 39.192 akçalık geliri bulunan, sekiz mahallelik bir köy konumunda idi⁷². Seyyahın Erdek'e dair verdiği bir cami ve bir Müslüman Mahallesi hakkındaki kayıtlar⁷³ tahrir defterlerindeki verilere uygun düşmektedir.

Evliya Çelebi, Aydıncık'ta 2.000 altı üstlü evin olduğunu ve dört gayrimüslim mahallesinin bulunduğunu belirtir⁷⁴. XVI. yüzyıl başlarında Aydıncık'ın, sekiz mahalleden oluşan 322 mükellef haneli 1990-2000 nüfuslu bir şehir⁷⁵ olduğu, bu dönemde sadece Karakadı Mahallesi'nde dört nefer gayrimüslim yaşadığı düşünülürse, Evliya'nın bu bilgilerini de ihtiyatla karşılamak gerekir.

Bandırma, Kapıdağı köyleri, Erdek ve Aydıncık'ın nüfusu konusunda mübalağalı bilgiler veren Evliya Çelebi, Kapıdağı ile şehirlerin fizikî durumuna, tabii güzellikleri ve tarihî eserlerine ait gerçeğe yakın bilgiler vermiştir. Bandırma'nın Rum denizinde büyük bir ticaret iskelesi ve güzel bir şehir olduğunu belirten Evliya, bu şehirde dört cami ile on üç mescidin bulunduğunu, ancak medrese, darül-hadis ve darülkurrallarının yer almadığını, binalarının hepsinin kiremit örtülü ve süslü evler olduğunu kaydeder⁷⁶. Ayrıca seyyah, tüccar hanlarının çokluğu ve çarşısında bütün sanatkârların var olduğunu da belirtir⁷⁷.

Evliya Çelebi, Kapıdağı yarımadasındaki Erdek'in fizikî özellikleriyle ilgili olarak da özetle şu bilgileri verir: Şehir, deniz kıyısında işlek iskeledir. Kible tarafı bayırlı dağlar üstü baştanbaşa bağlıdır. Havası ve suyu gayet güzeldir. Buraları Hz. Süleyman ve Belkıs'ın gülistan yerleridir. Şehir, eski yapı dört köşe, kiremitli bin adet altı üstlü evlerdir. Dört adet mescidi olup yalnız çarşı içindeki camiinde

⁷¹ « ... şehri cümle sekiz mahalle ve cümle kâr-ı kadîm çâr-kûşe kiremitli ancak bin adet tahtânî ve fevkânî evlerdir ve cümle dörd adet mihrâbdır.» (*Seyahatname*, V, s. 149).

⁷² BOA, TD, nr. 113, s. 79.

⁷³ «Evvelâ çârşû içinde ancak cum'a kılınır bir câmi'i var. Gayrı mesâcidlerdir, zîrâ bir mahalle-i müslimânî var.» (*Seyahatname*, V, s. 149).

⁷⁴ «Cümle (---) adet mahalle-i müslimîndir. Bir mahalle Urûm keferesi ve üç mahalle Ermeni kefereleri çokdur kim unculuk ticâreti ederler. Ve cümle iki bin adet fevkânî ve tahtânî kârgîr binâ ve tarz-ı kadîm serâpâ kırmızı kiremit örtülü evlerdir.» (*Seyahatname*, V, s. 151).

⁷⁵ BOA, TD, nr. 111, s. 429, 435, 446.

⁷⁶ «Bahr-i Rûm'da bender-i azîm ma'mûr iskeledir. Ve cümle on yedi adet mihrâbdır. A - cık dördü cum'adır. .. Bunlardan mâ'adâ mesciddir, ammâ medrese ve dârü'l-hadis ve dârü'l-kurrâları ve dârü'l-imâretleri yokdur. Ve cümle (---) adet ma'mûr u müzeyyen fevkânî ve tahtânî cümle kiremit örtülü hâne-i zîbâlardır kim kenâr-ı bahrde bir gayrı tarz üzre tarh olmuş şehri-i ra'nâdır.» (*Seyahatname*, V, s. 149).

⁷⁷ Göst. yer.

Cuma namazı kılınır. Bir mahalle Müslüman diğer mahalleleri gayrimüslimdir. Çocuk mektepleri vardır. Medreseleri, darülhadis ve darülkurraları yoktur. Müzeyyen ve mükellef olmayan bir adet hamamı mevcuttur⁷⁸.

Erdek'den deniz yoluyla karşı sahildeki Aydıncık'a geçen Evliya Çelebi, ilk olarak un, buğday ve diğer metalar için yapılmış mahzenlerden bahseder. Şehir ve kaleyi, deniz kıyısından yarım saat uzakta bir yüksek tepe üzerinden denize bakan bayırlı yerde, altıgen şeklinde taş yapı, güzel bir kale olarak tarif eden Evliya, devamında özetle şu bilgileri verir: Kale o kadar geniş değildir. Taşları, bir oda ve hamam kubbesi kadar vardır. Görülmeye değer, garip ve köhne bir hisardır.

Aydıncık, bağ ve bahçeli bir şehirdir. Camileri çokçadır. Yedi adet ebced okunan çocuk mektepleri vardır. İki adet hamamı, çarşı ve pazarı vardır ki, içinde her esnaf bulunur. Ancak bedesteni yoktur. Nehir üzerinde sayısız su değirmenleri vardır. Bağ ve bahçeleri sayılamayacak kadar çoktur. Su ve havası güzeldir⁷⁹.

Evliya Çelebi, her ne kadar gördüklerini abartma ve süsleme eğiliminde olup, okuyucunun ilgisini çekmek amacıyla gerçeğin sınırlarını zorlayarak anlatsa da Erdek'te gördüğü deniz içindeki kaynak suyla ilgili anlatımlarının⁸⁰ doğruluğu söz konusudur. Evliya muhtemelen, şehrin hemen yakınındaki Zeytin adasında ve çevresindeki sıcak sulardan bahsetmiş olmalıdır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bu kadar cezp edici bir üslupla kaleme alınmış olan Seyahatnâme'deki bilgi yığınının bir tenkit ve tetkike tâbi tutulması, dikkatle kullanılması gerektiği bu çalışmayla bir kez daha ortaya konulmuştur. Evliya Çelebi, adı geçen bu yerlerin fizikî yapı, tarihî eserler, tabii güzellikler ve ekonomiye ait gerçek ya da gerçeğe yakın bilgiler verirken, tarihçesi ve nüfusa ait verdiği bilgiler mübalağalıdır. Evliya'nın, bölgeyi dolaştığı yıllarda Aydıncık eski önemini yitirmiş görünmektedir.

Evliya Çelebi, diğer kasaba ve kalelerin aksine Aydıncık ve çevresiyle ilgili olarak gördüklerini ayrıntılı bir şekilde tasvir etmekten ziyade tarihinden bahsetmesi, Belkis efsanesi ve şarap hakkında Yunan, Latin ve Arap eserlerini kullanarak uzunca bilgi vermesi, yine Aydıncık'ta önemli olan Ulu Camii ile kaleyi tasvir etmemesi, seyyahın Padişah IV. Mehmed'e yetişebilmek için bu yörede çok az bir süre kaldığını göstermektedir.

⁷⁸ *Seyahatname*, V, s. 149-150.

⁷⁹ *Seyahatname*, V, s. 151-152.

⁸⁰ «Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı germâb-ı kurb-i kasaba-i Erdek. Hikmet-i Hudâ bu Erdek'in karşı garbında bir mîl ba'îd deryâ içre ta'âm sofrası kadar bir küçük {kaya içre bir değirmen dönderür ısıcak kaynar bir ılıca suyu var. Âdem girmeğe tahammül edemeyüp deryâya karıştığı yerde girirler. İki nev'a hâssalî kudret suyu bir olunca gasl edenler gûyâ hayât-i câvidân bulur. Aceb kudret-i Sannâ'-ı Lem-yezeldir.» (*Seyahatname*, V, s. 150).

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları ve Kaynak Eserleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maliyeden Müdevver Defterler*. Numara 2775.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Tapu Defteri*. Numara 111, 113, 166, 1091.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Cevdet Dahiliye. Numara 5753, 7711.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Cevdet Belediye. Numara 7383.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Kâmil Kepeci, *Ahkâm Defteri*. Numara 63, 67
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Mühimme Defteri*. Numara 41.
- Abdurrahman Abdi Paşa. (2008). *Vekâyi'nâme*. Hazırlayan F. Ç. Derin. İstanbul
- Ahmed Refik. (1988). *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*. İstanbul.
- Âşıkpaşa-zâde. (1332). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Yayınlayan Âlî Bey. İstanbul.
- Fındıklı Mehmed Ağa. (1928). *Silahdar Tarihi*, I. İstanbul.
- Katip Çelebi. (1145). *Cihânumâ*, Müteferrika tab'ı. İstanbul.
- Mehmed Neşrî. (1987). *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, I, Yayınlayan F. R. Unat, M. A. Köymen. Ankara.
- Naîmî Mustafâ Efendi. (2007). *Târih-i Na'îmâ*, IV. Ankara.
- Oruç bin Âdil. (1925). *Tevârih-i Âl-i Osman*. Yayınlayan F. Babinger. Hannover.
- Texier, C. (1339). *Küçük Asya*, I. Çeviren Ali Suat. İstanbul.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Aktepe, M. M. (1953). XIV. ve XVI. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafında İskânına Dair. *Türkiyat Mecmuası*, X, 299-312
- Baykara, T. (1989). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*. Ankara.
- Dağlı, Y. (1999). Evliya Çelebi Hayatı ve Seyahatnâmesi. *Osmanlı*, VIII, 344-354.
- Durusoy, O. (1946). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre Bugünkü Türkiye'nin XVII. Asırda İdarî ve İktisadî Coğrafyası*. Yayınlanmamış Tarih Zümresi Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.